آسیب‌شناسی مدیریت روستایی از دیدگاه مردم در روستاهای ناحیه مرکزی استان اردبیل

احمد حاج‌علیزاده*، نصرالله مولایی هشجین**، محمدباسط قریشی***، تیمور آمار ****

تاریخ دریافت مقاله: ۱۳۹۳/۰۹/۱۲
تاریخ پذیرش مقاله: ۱۳۹۳/۰۹/ ۲۶

چکیده

مدیریت روستایی مجموعه‌ای از دانش، اطلاعات، فنون و مهارت‌هایی است که با هنر مدیریت، عمل برنامه‌ریزی را به‌منظور دستیابی به توسعه روستایی را سامان میدهد. بررسی این سابقه از یک‌سو حاوی نکات قابل‌توجه در روش‌های اداره روستاها است و از سوی دیگر متأثر از تجربیات گذشته است که چالش‌های گوناگون را به‌ویژه برای استفاده در آینده روشن می‌سازد. مدیریت روستایی از ارکان اصلی و جدانشدنی توسعه روستایی است؛ زیرا در نبود مدیریت سازمان‌دهی‌شده در نواحی روستایی، برنامه‌های توسعه نیز با مشکلات بی‌شماری مواجه خواهد شد. مدیریت روستایی در ایران ، باتوجه‌به تغییر شرایط و مقتضیات زمانی و ساختارهای قبلی سنتی اعمال مدیریت در مناطق روستایی نتوانسته است مشکلات را حل کند و از طرفی، ساختار مدیریت جدید روستایی به‌ویژه از دهه ۱۹۷۰ به بعد که مبتنی بر مشارکت مردم در امور و برنامه‌ریزی از پایین به بالا است، به دلایل متعدد ازجمله بومی نشدن و مداخله گسترده دولت به‌طور کامل نهادینه نشده تا بتواند مشکلات روستاهای امروزی را برطرف سازد. در حال حاضر مدیریت روستایی در ایران با مسائل و مشکلاتی مواجه است که نیازمند توجه از سوی مسئولین و سیاست‌گذاران است. این چالش‌ها را می‌توان در مواردی مانند عدم تبیین مبانی تئوریک، فقدان مدیریت واحد روستایی، نبود منابع مالی پایدار،کم‌رنگ بودن مشارکت مردم محلی، وضعیت آموزش نیروی انسانی، دسترسی به تجهیزات، ابزارها و تأسیسات جستجو نمود. بر این اساس در مقاله حاضر ضمن ارائه شمای کلی از تحولات ساختار مدیریت روستایی، به بررسی آسیب‌شناسی سیستم مدیریت روستایی در روستاهای اردبیل پرداخته شده است. روش تحقیق پژوهش توصیفی – تحلیلی است و در جمع‌آوری اطلاعات از منابع کتابخانه‌ای، اسنادی و پایگاه‌های اطلاع‌رسانی استفاده شده است. نتایج به‌دست‌آمده نشان می‌دهد مدیریت جدید روستایی باتوجه‌به نو پا بودن نیازمند مدیران کارآمدی است که بتوانند با تکیه بر اراده مردم و حفظ ساختار اجتماعی و ارتباط رسمی و منطقی با دولت، ضامن برقراری ارتباط پایدار، دو سویه مردم و حکومت بوده و بخشی از وظیفه مدیریت و تحول در جامعه را بر عهده داشته باشند.

کلمات کلیدی: شوراهای روستایی اسلامی، مدیریت محلی، سرمایه اجتماعی، مدیریت مشارکتی روستایی.

* دانشجوی دکتری جغرافیا و برنامه‌ریزی روستایی، گروه جغرافیا، واحد رشت، دانشگاه آزاد اسلامی، رشت، ایران.
** استاد، گروه جغرافیا، واحد رشت، دانشگاه آزاد اسلامی، رشت، ایران. nmolaeih@iaurasht.ac.ir
*** استادیار، گروه جغرافیا، واحد رشت، دانشگاه آزاد اسلامی، رشت، ایران.
**** دانشیار، گروه جغرافیا، واحد رشت، دانشگاه آزاد اسلامی، رشت، ایران.

[Downloaded from jhre.ir on 2026-10-13]

[DOI: DOI: 10.22034/41.180.126]

مقدمه

امروزه مدیریت روستایی با رویکرد و پارادایم (الگو، سرمشق) توسعه پایدار روستایی همراه است تا فرایند برنامه‌ریزی‌ها را در مناطق روستایی به‌وسیله مردم و ازطریق تسهیلگری دیگر عاملان توسعه یعنی نهادهای دولتی، سازمان‌های مردمی، نهادهای علمی - تحقیقاتی تحقق بخشد و حق توسعه‌یافتگی انسان‌ها و مکان‌ها را نهادینه کند. گره مدیریت روستایی در ایران، طی چند دهه گذشته و شاید در یک‌صد سال اخیر در ابعاد سیاسی، اجتماعی، اقتصادی و فرهنگی یکی از مهم‌ترین و حساس‌ترین معضل و چالش برنامه‌ریزان و متخصصین بوده است. این مسئله همان‌قدر که در هر یک از ابعادش اهمیت فوق‌العاده‌ای دارد، برای روستا و روستائیان که به گفته لمبتون اساس حیات اجتماعی ایران بر آن‌ها استوار است، حائز اهمیت است. مدیریت روستایی در ایران از گذشته دور تاکنون با چالش‌های ساختاری و مسائل و مشکلات عدیده‌ای روبه‌رو بوده است. از یک‌سو باتوجه‌به تغییر شرایط و مقتضیات زمانی، دیگر ساختار سنتی اعمال مدیریت در مناطق روستایی قادر به حل‌وفصل مشکلات این جامعه تولیدکننده نبوده و از دیگر سو، ساختار جدید مدیریت روستایی که مبتنی بر مشارکت مردم در امور و برنامه‌ریزی از پایین به بالا است، به دلایل متعدد ازجمله غیربومی بودن و ریشه در بطن جامعه ایرانی نداشتن نتوانست جایگاه خود را پیدا کند. در جریان اصلاحات ارضی دهه چهل و حذف بزرگ مالکان از عرصه‌های روستایی، اختیارات مدیریت بومی و سنتی روستا هم به ناچیزترین سطح خود می‌رسد و جریان دولتی شدن آن هم روزبه‌روز افزایش یافت و درنتیجه دست روستائیان از مشارکت در تصمیم‌گیری برای اداره امور داخلی خود کوتاه‌تر شد.

محدوده موردمطالعه، ناحیه مرکزی استان اردبیل است که شامل شهرستان‌های (اردبیل، نیر، نمین و سرعین) است. بر اساس سرشماری عمومی نفوس و مسکن سال ۱۳۸۵، مجموع جمعیت و تعداد خانوار روستاهای ناحیه مرکزی استان اردبیل ۶۲۵۷۴۵ نفر و ۱۵۱۰۴۳ خانوار است. این محدوده به‌ویژه در طی دهه‌های اخیر به دلیل تغییر در نظام مدیریتی، با چالش‌های مختلفی مواجه شده‌اند که روند ناپایداری را در این عرصه‌های زیستی متأثر ساخته است. در ناحیه موردمطالعه، نهادهای مختلف دولتی بازوان اجرایی خود را بسط داده و هر یک دفتر یا اداره‌ای را مخصوصاً در سطح روستاهای برتر ایجاد نموده‌اند؛ به‌نحوی‌که در برخی از روستاها نهادهای مردمی و دولتی از قبیل دهیاری، شورای اسلامی، دفتر یادگیری محلی (نهضت سوادآموزی)، دفتر خدمات ارتباطی (ICT)، خانه بهداشت، خانه بهزیستی، خانه ترویج و ... استقرار یافته است و این‌گونه نهادها در ابعاد مختلف زیست‌محیطی، اجتماعی - فرهنگی و اقتصادی بر ساختار فضایی سکونتگاه‌های روستایی تأثیر گذاشته و به دلیل موازی‌کاری‌ها و عدم یکپارچگی مدیریتی زمینه‌ساز ناپایداری در توسعه روستایی گردیده‌اند.

ضعف عملکردی مدیریت روستایی در برابر مدیریت سوداگرایانه روستایی به‌صورت تحولات کالبدی در روستاها تجلی یافته است، به‌نحوی‌که از تغییرات کاربری اراضی رخ‌داده در روستاهای ناحیه مرکزی استان می‌توان به احداث فرودگاه در اراضی روستای «گیلان ده» در سال ۱۳۷۵، احداث شهرک صنعتی در اراضی روستاهای «نوجه ده و سلطان‌آباد» در سال ۱۳۸۰، احداث استادیوم ورزشی در اراضی روستای «قره لر» در سال ۱۳۸۵، راه‌اندازی واحدهای تولیدی - صنعتی در اراضی پیرامونی روستاهای «شام اسبی،

[Downloaded from jhre.ir on 2026-10-13]
[DOI: DOI: 10.22034/41.180.126]

کرکرق، قره لـر»، احـداث کارخانـه لاسـتیک‌سـازی در اراضی زراعی خـارج از محـدوده روسـتای ایمچـه و... اشاره کرد. رشد آلودگی‌ها و تخریب‌های زیست‌محیطی مثل (برداشت بی‌رویه از معدن آهک در اراضی روستای اسکی شهر، دفع نامناسب زباله‌های خانگی در روسـتای بنفشه درق) و... که در دهه‌های اخیر به دلیل ناکارآمدی مدیریت روستایی در جلب مشارکت مردمـی در جهـت حفاظـت از محـیط‌زیسـت شـکل گرفتـه اسـت نیـز از نمونـه‌هـای دیگـر در نـاتوانی و شکسـت در نظـام مدیریتی است .

ازاین رو مقاله حاضر سـعی بـر ایـن دارد تـا ازطریـق آسیب‌شناسی چالش‌هـای مختلـف در فراینـد مـدیریت روسـتایی (در محـدوده موردمطالعـه) ازطریـق الگـوی توسـعه پایـدار، در مقطـع زمـانی (۱۳۹۲- ۱۳۵۷) بـه بررسی عوامل و نیروهای درونی و بیرونـی اثرگـذار در این زمینه پرداخته و راهکارهایی را در جهت کـاهش و یا تعدیل مشکلات و نارسایی‌های موجـود ارائـه دهـد. عوامل درونی و بیرونی و چـالش‌هـای سـاختاری مـؤثر (در مدیریت روستایی) بـه‌عنـوان متغیرهـای مسـتقل و توسـعه پایـدار روسـتایی بـه‌عنـوان متغیـر وابسـته در ایـن پژوهش موردبررسی و تبیین قرار می‌گیرند. بر ایـن اسـاس در تحقیـق حاضـر آسـیب‌شناسـی مـدیریت روسـتایی در سطوح مختلف از روستایی، بخشـی، شهرسـتانی و اسـتانی موردبررسی قرار خواهد گرفت. بنابراین چارت فراینـدی و به عبارتی روند و پروسه‌ای کـه در ایـن مقالـه دنبـال شـده است، در تصویر شماره ۱ نمایش داده شده است.

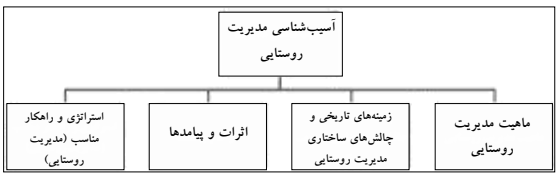

ت۱. مراحل و فرایند بررسی آسیب‌شناسی مدیریت روستایی

اهداف کلی تحقیـق حاضـر آسـیب‌شناسـی مـدیریت روستایی است که به اهداف ویژه و کاربردی شـناخت، تشریح و تبیین نارسایی‌ها و معضلات ساختاری در بعد مـدیریت روسـتایی؛ آسـیب‌شناسـی فراینـد مـدیریت روستایی؛ ارائه رویکردی مطلوب و کارآمـد در راسـتای توسعه پایدار روسـتایی و ناپایـداری کالبـدی و فضـایی ناشی از ضعف ساختاری – عملکردی، مدیریتی و لزوم ارائه رویکردی کارآمد در جهت حل معضلات موجـود تقسیم شده است.

سؤال تحقیق

– چه سـاختارهای اجتمـاعی وجـود دارنـد کـه رابطـه معناداری با آسیب‌شناسی مدیریت روستایی دارند؟

فرضیه تحقیق

ایـن تحقیـق بـه‌منظـور بررسـی فرضـیه زیـر تـدوین شده است:

تفـاوت معنـی‌داری بـین سـرمایه اجتمـاعی روسـتا و مدیریت مطلوب روستایی با توجه‌بـه روسـتاهای داخـل منطقه وجود دارد.

متغیرهای پژوهش

به لحاظ نظری با توجه‌به مطالعات صورت‌گرفته جهت تبیین رابطه بین سرمایه اجتمـاعی اقتصـادی و محیطـی روسـتا و مـدیریت مطلـوب روسـتایی، متغیـر مسـتقل: سـرمایه اجتمـاعی اقتصـادی محیطـی روسـتا و متغیـر مستقل: مدیریت مطلوب روستایی است.

ادبیات تحقیق

مدیریت مهم ترین عامل در حیات، رشد، بالندگی و یا مرگ یک جامعه است و روند حرکت از وضع موجـود به سوی وضع مطلوب را کنترل می‌کند. موضوع اندیشه اداری و دانش مدیریت و به‌خصوص هدایت و رهبری، موضوعی است که همراه با زنـدگی اجتمـاعی انسـان و حتی قبل از آن مطرح بوده است. باید توجه داشـت کـه

[Downloaded from jhre.ir on 2026-10-13]

[DOI: DOI: 10.22034/41.180.126]

شیوه رهبری و مدیریت در هر تمدنی بستگی به ساخت فرهنگی آن تمدن دارد. بنابراین بدیهی است مدیریت یک پدیده نو و تازه نیست و تاریخ آن به صدر تاریخ اجتماعی بشر یعنی زمانی که بشر از زندگی انفرادی به زندگی اجتماعی قدم گذاشت، مرتبط می‌گردد و به‌تدریج که از زندگی خانوادگی به زندگی قومی و قبیله‌ای، و سپس به زندگی مقدماتی کشاورزی و پس ازآن، به زندگی مدرن صنعتی و سرانجام به زندگی بسیار پیچیده عصر حاضر قدم می‌گذارد. در این میان روستاها به‌منزله نخستین واحدهای اجتماعی و مرکز استقرار و اسکان انسان ها، سازمان اجتماعی و مدیریتی خاص خود را داشته اند. الگوی جدید مدیریت روستایی در ایران در محورهای مدیریت زمین و تولید کشاورزی، مدیریت زیرساخت‌ها و خدمات زیربنایی، مدیریت مالی و نظام درآمد هزینه برای روستاها، مدیریت محیط‌زیست و توسعه پایدار و برقراری عدالت اجتماعی قابل‌بررسی است. مدیریت روستایی درواقع، فرایند سازمان‌دهی و هدایت جامعه و محیط روستایی ازطریق شکل دادن به سازمان‌ها و نهادها است (رضوانی، ۱۳۸۳).

مدیریت روستایی عبارت است از مجموعه‌ای اعم از دولتی یا مردمی، فردی یا گروهی، در اشکال کلان و خرد که به‌عنوان متولیان امور مربوط به روستاها فعالیت دارند. گسترش مفهوم مدیریت روستایی علاوه بر اینکه مشکلات رسیدگی به امور مربوط به روستاها را بیان می‌کند، چگونگی مواجهه مطلوب با روستاها و برنامه‌ریزی روستایی را برای کارشناسان و متخصصین نیز آشکار می‌سازد (قدیری معصوم و ریاحی، ۱۳۸۳، ۱۷۸).

در این میان منظور از مدیریت نوین روستایی تشکیلاتی است که به دنبال تصویب «قانون تشکیلات وظایف و انتخابات شوراهای اسلامی کشور و انتخاب شهرداران» در سال ۱۳۷۵ و نیز «قانون تأسیس دهیاری های خودکفا در روستاهای کشور» به وجود آمده است. طبق قانون، شورا به‌عنوان نهاد تصمیم‌گیر، برنامه‌ریز و سیاست‌گذار و دهیاری به‌عنوان بازوی اجرایی شورا و مسئول اجرای امور روستا شناخته شده است. تأسیس این دو نهاد عمومی غیردولتی نشانه‌ای از حرکت به‌سوی اجرای «نظام نوین مدیریت در روستاها» است که می تواند تحول شگرفی در فرایند توسعه مدیریت روستایی ایجاد نماید. جایگاه مناسب قانونی دهیاری و قابلیت‌ها و کارکردهای متعدد و متنوع آن باعث شد که در برنامه چهارم توسعه، واگذاری برخی از وظایف دستگاه‌های اجرایی به عهده دهیاری‌ها نیز پیش‌بینی شود. بدین ترتیب باتوجه‌به تغییر و تحولات کنونی در نظام مدیریت روستایی، در مباحث نوین مدیریت روستایی پنج نکته زیر اساسی به شمار می‌رود:

۱. ایجاد ساختار مناسب برای ورود به مبحث جایگاه و نقش مدیریت روستایی که در مباحث علمی مدیریت، به‌عنوان سازمان‌دهی روستایی شناخته می‌شود؛

۲. تفکیک مقوله مدیریت روستایی به حداقل تعداد واحدها و مباحث و تعریف دقیق آن‌ها به شیوه‌ای که بتواند به کارشناسان در بهره‌گیری کامل از دانش موجود یاری رساند؛

۳. تأکید بر بهره‌گیری کامل از مباحث مدیریتی که کارایی آن‌ها در موارد دیگر به اثبات رسیده است؛

۴. بهره‌گیری از فنون تصمیم‌سازی به شیوه‌هایی که مشوق پذیرش آن‌ها در الزامات فعالیت در محیط‌های روستایی باشد؛

۵. بیان دستاوردهای علمی و آموزشی مدیریت روستایی به زبان ساده و قابل‌فهم برای روستائیان.

امروزه صاحب‌نظران توسعه، رسیدن به توسعه

[Downloaded from jhre.ir on 2026-10-13]
[DOI: DOI: 10.22034/41.180.126]

یکپارچه و پایدار را مستلزم توانمندی نیروی انسانی و مدیریت صحیح در سطوح مختلف جامعه می‌دانند. در این زمینه باتوجه‌به اینکه اصول مدیریتی عام برای مدیریت صحیح همه سازمان‌ها و نهادها لازم و ضروری است، ولی سازمان و نهادهای محلی به‌ویژه سازمان‌هایی که در سطح نقاط روستایی شکل می‌گیرند، ویژگی‌های خاص خود را دارند و مدیران آن‌ها علاوه بر دارا بودن صلاحیت های عمومی مدیریتی، باید با خصوصیات جامعه روستایی و چگونگی کار با روستائیان آشنایی کافی داشته باشند.

چشم‌انداز مدیریت نوین روستایی

در دهه‌های اخیر هم‌زمان با توسعه و پیشرفت علوم، شناخت آینده‌های ممکن و ارائه تصویری از آینده مورد انتظار تحت عنوان ترسیم چشم‌انداز، آینده‌نگری، آینده‌شناسی و مانند آن به‌صورت علمی مطرح شده و انسان‌ها نه‌تنها به دنبال شناخت آینده هستند بلکه در تلاش‌اند تا آینده دلخواه خود را بسازند. به همین منظور انسان‌ها با کمک روش‌های برنامه‌ریزی استراتژیک، برنامه‌ریزی بلندمدت معمولی، تدوین سند چشم‌انداز و مانند آن در فکر ارائه تصویری از آینده مطلوب و چگونگی تحقق آن هستند. بررسی تجارب کشورهای مختلف نشان می‌دهد که تدوین چشم‌انداز (آرمان قابل تحقق و واقع‌گرا) در سطوح مختلف ملی، منطقه‌ای و حتی در سطح یک سکونتگاه روستایی و یا به تفکیک بخش‌های مختلف، تدوین و به اجرا درمی‌آید. از سوی دیگر، ساختار موجود نظام سیاست‌گذاری و برنامه‌ریزی در سطح کلان، نیازمند نوعی مدیریت راهبردی است تا با نگاه بلندتری که به سال‌های آتی دارد بتواند با تبیین مسائل پیش روی در شرایط حاضر و آینده، زمان وقوع و آثار وقوع را در برنامه‌ریزی پیش‌بینی نماید و متناسب با این تغییرات آینده‌نگری را اصلاح و موضوعات را اولویت‌بندی راهبردی کند. بنابراین تفاهم و همدلی و مشارکت‌پذیری، توجه به دگرگونی‌ها در جهان، ایران و روستاها، و توجه به چرخه تصمیم‌گیری علمی چند رشته‌ای و فرا رشته‌ای ارتباطی و مشارکتی در این مدیریت، مطرح می‌شود. مهم‌ترین سرمایه در بررسی مدیریت هر جامعه‌ای سرمایه اجتماعی است که سایر سرمایه‌های آن محیط مانند سرمایه اقتصادی، محیطی و فرهنگی را تحت تأثیر قرار می‌دهد.

سرمایه اجتماعی

مفهوم سرمایه اجتماعی به معنای آنچه امروزه به کار می‌رود را نخستین بار شخصی به نام هانیفن در سال ۱۹۲۰ به کار برد. او در مقاله‌ای که در سال ۱۹۱۶ در مورد اهمیت مشارکت در تقویت حاصل کار مدرسه منتشر کرده، سرمایه اجتماعی را شامل دارایی هایی می‌داند که در زندگی روزانه افراد وجود دارند، مانند حسن تفاهم، رفاقت و دوستی، احساس همدردی و روابط اجتماعی در بین افراد و خانواده‌هایی که یک واحد اجتماعی را تشکیل می‌دهند.

سرمایه اجتماعی مانند دیگر مفاهیم علوم اجتماعی تعریف یگانه ندارد. به عبارتی در ریشه‌یابی مفهوم سرمایه اجتماعی زمینه‌های متنوعی تأثیرگذار بوده است و چنین برداشت‌هایی اصولاً مانعی در جهت ارائه تعریفی دقیق از مفهوم سرمایه اجتماعی به شمار می آیند. در تعاریف سرمایه اجتماعی و ابعاد و مسائل پیرامون آن، توافق و همگونی چندانی وجود ندارد. اما به‌طورکلی زمینه‌های گسترده‌ای را می‌توان به‌عنوان ریشه های نظری سرمایه اجتماعی در نظر گرفت. به همین خاطر در این قسمت به چند تعریف ارائه‌شده از جانب برجسته‌ترین نظریه‌پردازان سرمایه اجتماعی پرداخته می‌شود:

پیربوردیو: اولین توضیح و تفسیر یکپارچه این

[Downloaded from jhre.ir on 2026-10-13]

[DOI: DOI: 10.22034/41.180.126]

اصطلاح توسط پیربوردیو در سال ۱۹۷۲ انجام شد. بوردیو سرمایه اجتماعی را به‌عنوان «مجموع منابع بالقوه و بالفعل که به عضویت در یک گروه مرتبط می‌شود»، تعریف می‌کند که هریک از اعضا با پشتیبانی از سرمایه اجتماعی فراهم می‌کنند. بنابراین در تعریف بوردیو تأکید روی شبکه‌های اجتماعی است که دسترسی به منابع گروهی را فراهم می‌کند. نتایج این سرمایه اجتماعی، نهایتاً پاداش اقتصادی است که ازطریق مشارکت مداوم در شبکه به وجود می‌آید.

فرانسیس فوکویاما: سرشناس‌ترین نظریه‌پرداز در تلفیق سرمایه اجتماعی و اعتماد اجتماعی است. فوکویاما سرمایه اجتماعی را مجموعه معینی از هنجارها یا ارزش‌های غیررسمی می‌داند که اعضای گروهی که تعاون و همکاری میانشان مجاز است در آن سهیم و ذی‌نفع هستند. وی همچنین بیان می‌کند که سرمایه اجتماعی عبارت است از توانایی‌های افراد برای کار کردن با یکدیگر به‌منظور دستیابی به اهداف مشترک در گروه‌ها و سازمان‌ها (Gaoteri, 1986, 33).

رابرت پوتنام: یکی از مهم‌ترین نظریه‌پردازان سرمایه اجتماعی است. به‌زعم وی سرمایه اجتماعی به مجموعه ای از ارتباطات افقی بین افراد و نیز وجوه گوناگون سازمان های اجتماعی نظیر اعتماد، هنجارها و شبکه‌ها گفته می‌شود که با ایجاد و تسهیل امکانات هماهنگ، منافع متقابل و کارایی جامعه را افزایش می‌دهد (مبارکی، ۱۳۸۳، ۲۰).

جیمز کلمن: اولین محققی بود که به بررسی تجربی مفهوم سرمایه اجتماعی و عملیاتی کردن آن پرداخت. در دیدگاه وی، سرمایه اجتماعی نوعی فرصت پدیده‌آمده از حیات جمعی است که می‌تواند درون‌گروهی یا بین گروهی باشد و کنش‌های کنشگران فردی یا جمعی را تسهیل نماید. بدیهی است برخورداری هر کنشگر از سرمایه اجتماعی هر گروه توأم با تعهدات فرد نسبت به آن گروه است و این امر ممکن است او را در برابر سایر گروه‌ها قرار دهد و از سرمایه اجتماعی آن‌ها محروم سازد (شیانی و موسوی، ۱۳۹۰، ۹۹).

مدیریت و مدیریت مطلوب

بانک جهانی اصطلاح «حکمروایی مطلوب» را اولین بار وارد گفتمان توسعه کرد و سپس ازطریق نهادهای مهم بین‌المللی توسعه، همانند بانک توسعه آسیا در سال ۱۹۹۵، صندوق بین‌المللی پول باتوجه‌به شفافیت مالی در سال ۱۹۹۶، برنامه توسعه سازمان ملل متحد در سال ۱۹۹۷ به جریان عادی ادبیات موجود تبدیل شد. سازمان اخیر حکمروایی مطلوب را مشارکت برابر همه ساکنین در تصمیم‌گیری می‌داند که نه‌تنها شامل دولت بلکه همچنین شامل جامعه مدنی و بازار است که نهایتاً به ایجاد شرایط قانونمندی و کنش جمعی کمک می کند حکمروایی مطلوب روستایی در این معنی حاوی معنایی دوگانه است. به‌این‌ترتیب که در یک سمت این مفهوم به تجلیات تجربی انطباق دولت با محیط بیرونی و از طرف دیگر بر الگوی مفهومی یا نظری همیاری نظامات اجتماعی و نقش دولت در این فرایند مربوط است (پورمحمدی و همکاران، ۱۳۸۹، ۴۲). برنامه توسعه سازمان ملل متحد تعدادی شاخص و ویژگی عمده را برای حکمروایی مطلوب تعریف کرده است که عبارت‌اند از: مشارکت، حکومت قانون، شفافیت، عدالت، کارایی و تأثیرگذاری، پاسخ‌گویی، نگاه راهبردی، مشروعیت، موضوعات اکولوژیکی، توانمندسازی، همکاری و موضوعات فضایی اجتماعات محلی. با توجه به اهمیت موضوع مدیریت مطلوب روستایی، شاخص های مختلفی جهت سنجش آن در منابع مختلف ذکر گردیده که در این مقاله به چند مورد

[Downloaded from jhre.ir on 2026-10-13]
[DOI: DOI: 10.22034/41.180.126]

از مهم‌ترین آن‌ها اشاره می‌شود (جدول شماره ۱).

ج۱. اصول و شاخص‌های مدیریت خوب سکونتگاه‌ها

منبع: (UNDP, 2002, 3)

مشارکت	تمامی ساکنین بایستی مستقیماً یا ازطریق نهادهای میانجی در فرایند تصمیم‌گیری شرکت داشته باشند که چنین مشارکتی بر مبنای آزادی بیان و آزادی انجمن‌ها صورت می‌گیرد.
شفافیت	بیانگر ایجاد اعتماد متقابل بین حکومت و عامه مردم ازطریق تأمین اطلاعات با تضمین دسترسی آسان به اطلاعات لازم و کافی است.
قانون مداری	منظور اجرای قوانینی است که برای همه سودمند و ضروری است، بدون استثنا گذاشتن میان هر یک از ساکنین، ضمن توجه به حقوق پایه انسانی و ملاحظه ارزش‌های متداول جامعه.
پاسخ‌گویی	پاسخ‌گویی ازطریق فرایندهای انتخاب صاحبان قدرت و همین‌طور ازطریق رویه‌هایی تعیین می‌گردد که بدان طریق، فرایند تصمیم‌سازی عمومی و نتایجی که آن‌ها به وجود می‌آورند در راستای تعاملات عمومی و بازخورد آن‌ها مورد حمایت قرار می‌گیرند.
عدالت	تأکید بر فراهم آوردن فرصت‌های برابر برای ساکنین جهت بهبود رفاه بدون تبعیض میان آن‌ها.
مسئولیت‌پذیری	دلالت بر افزایش حساسیت مدیران حکومتی نسبت به خواسته‌های عمومی دارد.
چشم‌انداز	داشتن استراتژی مشخص و نگاه راهبردی جهت نیل به پایداری، توسعه و پیشرفت مناطق با مشارکت ساکنین ازطریق فراهم آوردن حس مالکیت و مسئولیت‌پذیری بین آن‌ها.
نظارت	افزایش تلاش‌های نظارتی در اقدامات حکومتی و فرایندهای توسعه با مشارکت بخش خصوصی و عموم مردم.
کارایی و اثربخشی	تضمین اعطای خدمات به عموم مردم با مصرف بهینه و عاقلانه منابع در دسترس.
تخصص گرایی	تأمین آسان و سریع خدمات ضروری ازطریق افزایش ظرفیت و شرایط اخلاقی مدیران.

روش تحقیق

پژوهش حاضر، در پی تلفیق دو شاخه سرمایه روستا (اجتماعی، اقتصادی، فرهنگی، گردشگری و محیطی) و مدیریت مطلوب روستایی است؛ به‌گونه‌ای که به نتایج حاصل از آن در روستاهای اردبیل دست یابد. لازمه انجام چنین پژوهشی، برخورداری از دیدگاهی است که قابلیت همه‌جانبه نگری داشته باشد. نوع تحقیق به‌صورت توصیفی - تحلیلی بوده و روش مطالعه اسنادی، تحلیلی و پیمایشی است. برای تکمیل اطلاعات موجود، از منابع دسته اولی چون پرسش‌نامه استفاده شده است. جامعه آماری موردمطالعه در فرایند پرسشگری شامل روستاهای اردبیل است. روش نمونه برداری از جامعه آماری تصادفی است. برآورد حجم نمونه نیز با استفاده از روش کوکران صورت گرفته است. باتوجه‌به جمعیت نمونه روستاها (۱۶۴۷۲۸) با استفاده از روش کوکران (حافظ نیا، ۱۳۸۹، ۱۶۷) حدود ۳۹۹ پرسش‌نامه موردنیاز است. ابزار گردآوری داده‌ها در این پژوهش، منابع کتابخانه‌ای و پرسش‌نامه‌ای است که ازطریق SPSS تجزیه‌وتحلیل و استنتاج شده است.

فرمول شماره ۱:

$$n = \frac{\frac{z^2pq}{d^2}}{1+\frac{1}{N}(\frac{z^2pq}{d^2}-1)}$$

محدوده موردمطالعه

محدوده موردمطالعه، ناحیه مرکزی استان اردبیل شامل شهرستان‌های (اردبیل، نیر، نمین و سرعین) است. جامعه آماری تحقیق عبارت است از شهرستان‌های اردبیل با جمعیت ۵۶۴۳۶۵ نفر، سرعین با جمعیت ۱۸۲۳۱ نفر، نیر با جمعیت ۲۳۶۵۶ نفر و نمین با ۶۱۳۳۳ نفر است که هر شهرستان به ترتیب دارای ۱۵۱، ۲۷، ۹۹، ۹۱ سکونتگاه روستایی هستند (تصویر شماره ۱).

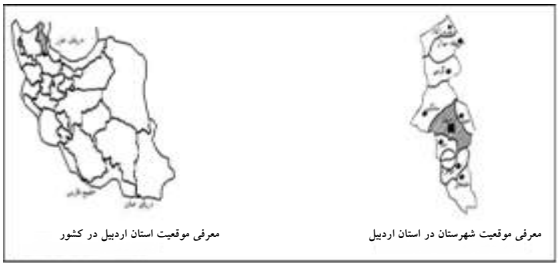

ت۱. موقعیت شهرستان و استان اردبیل در ایران

یافته‌ها

یافته‌های توصیفی

وضعیت سنی پاسخ‌گویان

در این تحقیق، پاسخ‌گویان بر اساس رده سنی به ۶ گروه تقسیم شده‌اند که شامل گروه‌های ۲۰- ۱۶ ساله، ۳۰- ۲۰ ساله، ۴۰-۳۰ ساله، ۶۰- ۵۰ ساله و ۶۰ سال به بالا است. بیشترین پاسخ‌گویان در گروه سنی ۳۰-۲۰ ساله (۳۵/۵ درصد) و کمترین پاسخ‌گویان در گروه سنی ۶۰ سال به بالا؛ (۱/۵ درصد) است (تصویر شماره ۲).

[Downloaded from jhre.ir on 2026-10-13]
[DOI: DOI: 10.22034/41.180.126]

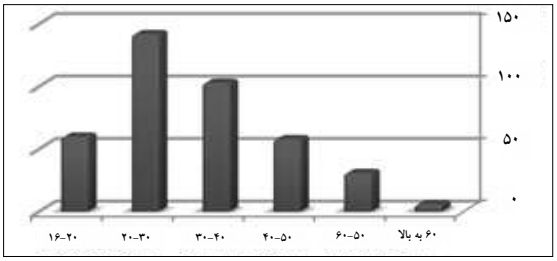

ت۲. توزیع فراوانی گروه‌های سنی، روستاهای اردبیل

وضعیت جنسی پاسخ‌گویان

۷۶ نفر (۹۲/۷ درصد) از افراد نمونه شامل مردان و ۵ نفر (۶/۱ درصد) شامل مردها است (تصویر شماره ۳).

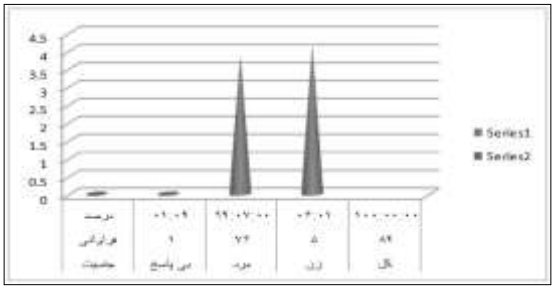

ت۳. توزیع فراوانی گروه‌های جنسی، منطقه دو شهر اردبیل

وضعیت تحصیلی پاسخ‌گویان

در پرسش‌نامه مورداستفاده، افراد پاسخ‌گو بر اساس میزان تحصیلات، ۳ نفر بی‌پاسخ، ۳ نفر بی‌سواد، ۲۱ نفر با سطح سواد ابتدایی، ۱۷ نفر راهنمایی، ۹ نفر متوسطه، ۱۸ نفر دیپلم، ۶ نفر فوق‌دیپلم، ۴ نفر لیسانس و ۱ نفر فوق‌لیسانس تقسیم شده‌اند.

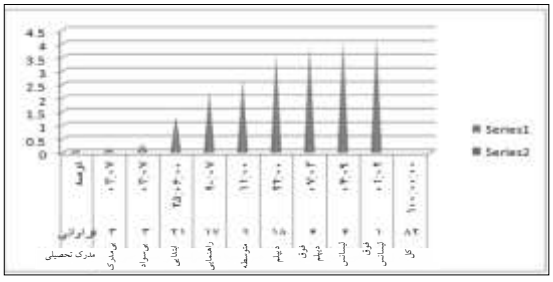

ت ۴. توزیع فراوانی میزان تحصیلات پاسخ‌گویان، منطقه دو، شهر اردبیل

وضعیت شغلی پاسخ‌گویان

در این پژوهش پاسخ‌گویان به دو گروه شاغل و غیرشاغل تقسیم شده‌اند. باتوجه‌به اطلاعات به‌دست‌آمده، ۷۰ نفر از پاسخ‌گویان شاغل و ۱۲ نفر آن‌ها غیرشاغل هستند (تصویر شماره ۵).

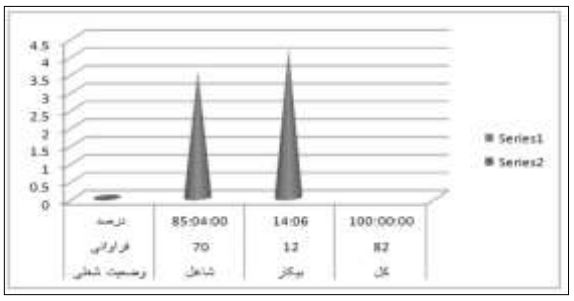

ت۵. توزیع فراوانی وضعیت غیرشاغلین، منطقه دو، شهر اردبیل

آزمون فرضیه‌ها

فرضیه اول : بین سرمایه اجتماعی روستا و مدیریت مطلوب روستایی رابطه معناداری وجود دارد.

H0= بین سرمایه اجتماعی روستا و مدیریت مطلوب روستایی رابطه معناداری وجود ندارد.

H1= بین سرمایه اجتماعی روستا و مدیریت مطلوب روستایی رابطه معناداری وجود دارد.

در این مرحله برای اثبات فرضیه، از ضریب همبستگی پیرسن (به علت کمّی بودن آن) بین سرمایه اجتماعی روستا و مدیریت مطلوب روستایی استفاده شده است. باتوجه‌به جدول شماره ۲، مقدار ضریب همبستگی بین دو متغیر سرمایه اجتماعی روستا و مدیریت مطلوب روستایی برابر با ۰/۶۲۶ است و باتوجه‌به اینکه سطح معنی‌داری برابر با ۰ است و از ۰/۰۵ کمتر است، بنابراین همبستگی مثبت بین این دو متغیر وجود دارد. درنتیجه فرضیه صفر رد و فرضیه تحقیق مورد تأیید قرار می‌گیرد. درواقع نتایج به‌دست‌آمده بیانگر این موضوع است که با افزایش

[Downloaded from jhre.ir on 2026-10-13]
[DOI: DOI: 10.22034/41.180.126]

میزان سرمایه اجتماعی روستا، میزان مدیریت مطلوب روستایی نیز افزایش خواهد یافت.

ج۲. محاسبه ضریب همبستگی پیرسن بین دو متغیر سرمایه اجتماعی روستا و مدیریت روستایی

همبستگی پیرسن		سرمایه اجتماعی	مدیریت مطلوب روستایی
سرمایه اجتماعی	Pearson Correlation	.626**	1
	Sig. (2-tailed)	.000	
	N	399	399
مدیریت مطلوب روستایی	Pearson Correlation	1	.626**
	Sig. (2-tailed)		.000
	N	399	399

فرضیه دوم: تفاوت معنی داری بین سرمایه اجتماعی روستا و مدیریت مطلوب روستایی باتوجه‌به روستاهای داخل منطقه وجود دارد.

H0= تفاوت معنی‌داری بین سرمایه اجتماعی روستایی و مدیریت مطلوب روستایی باتوجه‌به روستاهای داخل منطقه وجود ندارد.

H1= تفاوت معنی‌داری بین سرمایه اجتماعی روستا و مدیریت مطلوب روستایی باتوجه‌به روستاهای داخل منطقه وجود دارد.

باتوجه‌به اینکه روستاهای منطقه موردمطالعه ازلحاظ محیطی به ۴ ناحیه تقسیم می‌شود، بنابراین فرض بر این است که میزان سرمایه اجتماعی روستایی و مدیریت روستایی باتوجه‌به این نواحی متفاوت باشد. لذا در این رابطه همبستگی این متغیرها را نسبت به یکدیگر ازطریق ضریب همبستگی پیرسن بررسی می‌کنیم. باتوجه‌به نتیجه به‌دست‌آمده در جدول شماره ۳، مقدار ضریب همبستگی در رابطه با سرمایه اجتماعی (۰/۷۹۱) و مقدار این ضریب در مورد مدیریت مطلوب روستایی برابر با ۰/۸۲۷ است و با در نظر گرفتن این موضوع که سطح معنی داری پیرسن در مورد گویه‌های سرمایه اجتماعی (۰) و گویه‌های مدیریت مطلوب (۰/۰۲۳) است و کمتر از ۰/۰۵ است؛ بنابراین بین این سه متغیر همبستگی معنی‌داری وجود دارد که این بیانگر تأیید فرضیه تحقیق است. به‌نحوی‌که بیشترین میانگین سرمایه اجتماعی (۹۸/۲۱) و مدیریت مطلوب (۳۹/۵۸) در ناحیه ۴ منطقه موردمطالعه باشد (جدول شماره ۳).

ج۳. محاسبه ضریب همبستگی بین سرمایه اجتماعی روستا، مدیریت مطلوب و روستاهای داخل منطقه

همبستگی پیرسن		سرمایه اجتماعی	مدیریت مطلوب	ناحیه
سرمایه اجتماعی	Pearson Correlation	1	.626**	.791**
	Sig. (2-tailed)		.000	.000
	N	399	399	399
مدیریت مطلوب	Pearson Correlation	.626**	1	. 827
	Sig. (2-tailed)	.000		.023
	N	399	399	399
ناحیه	Pearson Correlation	.791**	.827	1
	Sig. (2-tailed)	.000	.023	
	N	399	399	399

آزمون خی دو، آزمون دیگری برای محاسبه وجود تفاوت در میزان سرمایه اجتماعی روستا و مدیریت روستایی در نواحی ۴ گانه منطقه موردمطالعه است. آزمون خی دو در دو مرحله جداگانه برای هریک از متغیرهای سرمایه اجتماعی روستا و مدیریت مطلوب روستایی مورداستفاده قرار گرفت. میزان سطح معنی‌داری برای سرمایه اجتماعی ۰/۰۱۵ و برای مدیریت مطلوب روستایی ۰/۰۲۹ محاسبه شده است. نتیجه این آزمون نیز همانند آزمون قبلی فرضیه موردنظر را مبنی بر وجود تفاوت در میزان سرمایه اجتماعی و مدیریت روستایی در نواحی ۴ گانه تأیید می‌کند (جداول شماره ۴ و ۵).

ج۴. محاسبه آزمون خی دو بین نواحی و سرمایه اجتماعی

همبستگی پیرسن	Value	df	Asymp. Sig. (2-sided)
Pearson Chi-Square	213.728a	171	.015
Likelihood Ratio	235.722	171	.001
Linear-by-Linear Association	15.555	1	.000
N of Valid Cases	399		

[Downloaded from jhre.ir on 2026-10-13]
[DOI: DOI: 10.22034/41.180.126]

ج۵. محاسبه آزمون خی دو بین نواحی و مدیریت مطلوب روستایی

همبستگی پیرسن	Value	df	Asymp. Sig. (2-sided)
Pearson Chi-Square	89.467a	69	.029
Likelihood Ratio	90.761	69	.021
Linear-by-Linear Association	1.136	1	.027
N of Valid Cases	399		

نتیجه

سرمایه اجتماعی و چگونگی و انواع آن، که در بخش مبانی نظری به آن پرداخته شد، یکی از عوامل اصلی در بررسی و نحوه آسیب شناسی مدیریت روستایی است. با فرض این رابطه، در تحقیق حاضر تلاش شده که این روابط با استفاده از روش پیمایشی و البته مطالعه اسنادی آزمایش شود. در طی دهه های اخیر و درنهایت در زمان حاضر، با بروز مسائل پیچیده تر در حوزه مدیریت روستایی، رویکرد حکمروایی خوب روستایی به‌عنوان مؤثرترین روش مدیریتی مطرح شد. درواقع باتوجه‌به اینکه روزبه‌روز بر مسائل و مشکلات روستاهای ایران افزوده می‌شود، به‌کارگیری اصول حکمروایی مطلوب روستایی به‌عنوان ضرورت انکارناپذیر مدیریت روستاها موردقبول واقع شده است. در این پژوهش نیز سعی بر این بوده تا بهبود حکمروایی روستایی ازطریق ارتقای سرمایه اجتماعی موردبررسی قرار گیرد. باتوجه‌به مطالعات انجام‌گرفته، حکمروایی روستایی در شهر اردبیل در جایگاه و موقعیت مناسبی قرار نگرفته است. به همین خاطر باید ازطریق کاهش و به حداقل رساندن ضعف‌های داخلی (عدم مشارکت مردم، عدم هماهنگی سازمان ها، متناسب نبودن قوانین با نیازهای جدید جامعه) و با به کار بردن استراتژی های اساسی (ازجمله ارتقای میزان سرمایه اجتماعی در بین روستانشینان) زمینه تحقق نظام حکمروایی خوب روستایی را فراهم آورد.

همان طور که قبلاً بیان شد، سرمایه اجتماعی بالا از الزامات مدیریت خوب روستایی است. درواقع بر مبنای این استدلال منطقی بیان می‌گردد که سرمایه اجتماعی شرط لازم برای تحقق مدیریت خوب روستایی است، چراکه با حفظ جمعیت می‌توان در روستا به تخصیص منابع اقدام نمود. در بعد نظری با افزایش سرمایه اجتماعی در جامعه و بالا رفتن اعتماد و مشارکت روستانشینان، همکاری و تعامل شوراها و دهیاری ها و روستانشینان افزایش خواهد یافت. سرمایه اجتماعی، به مشارکت فعال روستانشینان در سیاست‌های بهسازی روستایی و تخصیص منابع به آبادانی روستایی منجر می‌شود. در این پژوهش به‌منظور تحلیل روابط میان فاکتورهای سرمایه اجتماعی و مدیریت مطلوب روستایی از ضریب همبستگی پیرسن استفاده شده است. میزان سرمایه اجتماعی محاسبه‌شده در کل منطقه در حد متوسط برآورد شده است. همچنین در رابطه با تفاوت میزان سرمایه اجتماعی در نواحی ۴ گانه منطقه موردمطالعه نیز که از ضریب پیرسن و خی دو استفاده شده است، می توان بیان داشت که عملکرد بخشداری ها در رابطه با این نواحی یکسان نبوده و روستانشینان این نواحی ازلحاظ ارائه طرح های بهسازی و آبادانی و بهبود عملکرد روستایی به این نواحی ابراز نارضایتی کرده‌اند. سخن آخر اینکه به دلیل تأثیر مهم سرمایه اجتماعی بر حکمروایی روستایی می توان ازطریق ارتقای سرمایه اجتماعی و افزایش مشارکت مردمی، حکمروایی خوب روستایی را در روستاهای شهر اردبیل عملی ساخت. به همین خاطر ازجمله پیشنهادهایی که بر ارتقای سرمایه اجتماعی در جهت کمک به مدیریت روستایی مطلوب مؤثر هستند می توان به‌طور خلاصه به شرح ذیل بیان داشت:

۱. دعوت به مشارکت و همکاری روستانشینان

[Downloaded from jhre.ir on 2026-10-13]
[DOI: DOI: 10.22034/41.180.126]

بـه‌خصـوص افـراد تحصـیل‌کـرده و دانشـجویان در زمینه‌های مختلف مدیریت بهسازی روستایی؛

۲. استفاده از نظرات و انتقادهای مـردم جهـت مطلـوب ساختن محیط مورداستفاده آن‌ها؛

۳. اعمال سیاست‌های بهسازی روستایی و ارائه خدمات به‌طور یکسان و مساوی بدون تبعیض قائل شـدن بـرای روستانشینان مناطق مختلف روستایی؛

۴. سالم‌سازی و بهسازی محیط روسـتایی و حمایـت از فعالیت‌های درآمدزای روستایی؛

۵. توجـه مسـئولان بـه آبـادانی روسـتاها در جهـت حفظ ساکنین.

مدیریت روسـتایی مجموعـه‌ای از دانـش، اطلاعـات، فنون و مهارت‌هایی است کـه بـا هنـر مـدیریت، عمـل برنامه‌ریزی را به‌منظـور دسـتیابی بـه توسـعه روسـتایی سامان میدهد بررسی سابقه مدیریت روستایی حـاکی از آن است که فرایند مـدیریت روسـتایی بـا چـالش‌هـای گوناگونی مواجه است. ایـن چـالش‌هـا را مـی‌تـوان در مواردی مانند عدم تبیین مبانی تئوریک، فقدان مـدیریت واحد روستایی، نبود منابع مالی پایـدار، کمرنـگ بـودن مشارکت مردم محلی، وضعیت آموزش نیـروی انسـانی، دسترسی بـه تجهیـزات، ابزارهـا و تأسیسـات جسـتجو نمود. بنابراین لزوم توجه به مدیریت روستایی با توجه به تئوری‌های مدیریتی نوین برای نـواحی روسـتایی ایـران که از فقدان مـدیریتی واحـد رنـج مـی‌برنـد، ضـرورت می یابد. بر این اساس در مقاله حاضر ضمن ارائه شمای کلی از تحولات ساختار مدیریت روستایی، بـه بررسـی آسیب‌شناسی سیستم مـدیریت روسـتایی در روسـتاهای اردبیل پرداخته شده است. بر اساس نتایج به‌دست‌آمـده مدیریت جدید روستایی باتوجه‌به نـو پـا بـودن نیازمنـد مدیران کارآمدی است که بتوانند با تکیه بر اراده مردم و حفظ ساختار اجتمـاعی و ارتبـاط رسـمی و منطقـی بـا دولت، ضامن برقراری ارتباط پایدار، دو سـویه مـردم و حکومت بوده و بخشی از وظیفه مـدیریت و تحـول در جامعه را بر عهده داشته باشند.

باتوجه‌به نتایج تحقیق تفاوت معنی‌داری بـین سـرمایه اجتماعی روسـتا و مـدیریت مطلـوب روسـتایی وجـود دارد، لذا میزان سرمایه اجتمـاعی محاسـبه‌شـده در کـل منطقـه در حـد متوسـط بـرآورد شـده اسـت. بنـابراین باتوجه‌به این امر به دلیل تأثیر مهم سرمایه اجتماعی بـر حکمروایی روستایی می‌تـوان ازطریـق ارتقـای سـرمایه اجتماعی و افزایش مشارکت مردمی، حکمروایی خـوب روسـتایی را در روسـتاهای شهرسـتان اردبیـل عملی ساخت.

فهرست منابع

– ازکیا، مصطفی؛ غفاری، غلامرضا. (۱۳۸۳)، توسـعه روسـتایی با تأکید به جامعه روستایی ایران؛ تهران، نشر نی.

– اکبـری، غضـنفر. (۱۳۸۵)، سـرمایه اجتمـاعی و مـدیریت روستایی، فصلنامه تحقیقات جغرافیایی، شماره ۸۳، ۱۴۸– ۱۳۰.

– انصاری، ابراهیم؛ عطایی، پـروین. (۱۳۹۱)، بررسـی میـزان و تأثیر سرمایه اجتماعی بر روابط اجتماعی سـاکنان مجتمـع‌هـای مسکونی، فصلنامه مطالعات روستایی، شماره ۲، ۱۳۸– ۱۱۳.

– افتخـاری، عبدالرضـا رکـن‌الـدین. (۱۳۸۶)، نگرشـی نـو بـه مدیریت روستایی با تأکید بر نهادهای تأثیرگذار، فصلنامه روستا و توسعه، سال ۱۰، شماره ۲، تابستان،

– بدری، سیدعلی. (۱۳۹۰)، چالش‌های مـدیریت روسـتایی در ایـران و ارائـه سیاسـت‌هـای راهبـردی؛ فصـلنامه ره نامـه سیاست‌گذاری، سال دوم، شماره سوم، ۱۶۳

– بدری، سیدعلی؛ موسوی، سیدعارف. (۱۳۸۸)، مدیریت نوین روسـتایی، در جسـتجوی راهکـاری مناسـب بـرای توسـعه دهیاری‌ها، اشتیاق نور، تهران.

– بریس، نـیکلا؛ کمـپ، ریچـارد؛ سـنگلار، رزمـری؛ (۱۳۹۱)، تحلیل داده‌های روانشناسی با برنامـهSPSS ، ترجمـه: خدیجـه علی‌آبادی، تهران: نشر دوران، چاپ هشتم.

– پورمحمدی، محمدرضا؛ حسین زاده، کـریم؛ پیـری، عیسـی.

[Downloaded from jhre.ir on 2026-10-13]

[DOI: DOI: 10.22034/41.180.126]

(۱۳۸۹)، حکمروایی مطلوب شهری بر بنیان سرمایه اجتماعی، مطالعات جغرافیایی مناطق خشک، شماره ۱، ۵۶- ۴۰.
- توسلی، غلامعباس. (۱۳۸۵)، سرمایه اجتماعی و حفظ آن، چاپ اول، تهران: انتشارات حکایت قلم نوین.
- حافظ نیا، محمدرضا. (۱۳۸۹)، مقدمه‌ای بر روش تحقیق در علوم انسانی، چاپ هفدهم، تهران، انتشارات سمت.
- حقیقی، محمدعلی. (۱۳۷۸)، تئوری‌های مدیریت، اصول، مبانی، فرایند؛ نشر نقش مهر.
- رضوانی، محمدرضا. (۱۳۸۳)، مقدمه‌ای بر برنامه‌ریزی توسعه روستایی در ایران؛ انتشارات قومس.
- رضاییان، علی. (۱۳۷۰)، اصول مدیریت؛ انتشارات سمت.
- سایت درگاه آمار ملی ایران، سرشماری عمومی نفوس مسکن سال‌های ۱۳۳۵- ۱۳۹۰.
- سعیدی، عباس، مدیریت روستایی «دایره المعارف مدیریت شهری روستایی، بنیاد دانشنامه بزرگ فارسی»، مؤسسه فرهنگی اطلاع‌رسانی و مطبوعاتی سازمان شهرداری‌ها و دهیاری‌های کشور.
- شیانی، ملیحه؛ موسوی، میرطاهر. (۱۳۹۰)، تحلیل وضعیت سرمایه اجتماعی در شهر کرمان، فصلنامه رفاه اجتماعی، شماره ۴۱، ۱۲۲- ۹۳.
- فرزین پاک، شهرزاد. (۱۳۸۳)، از آموختنی‌های شهر، حکمروایی خوب چیست؟، مجله شهرداری ها، شماره ۶۹، ۷۸- ۶۰.
- قدیری معصوم، مجتبی؛ ریاحی، وحید. (۱۳۸۳)، بررسی محورها و چالش‌های مدیریت روستایی در ایران؛ تهران، مجله پژوهش‌های جغرافیا، دانشگاه تهران، شماره ۵۰.
- مبارکی، محمد. (۱۳۸۳)، بررسی رابطه بین سرمایه اجتماعی و جرم، پایان نامه کارشناسی ارشد علوم اجتماعی، دانشگاه شهید بهشتی، تهران.
- مولائی هشجین، نصراله. (۱۳۸۹). بررسی و تبیین جایگاه دهیاری‌ها در تهیه، تصویب و اجرای طرح‌های هادی روستایی؛ کارفرما مرکز پژوهش‌های شهری و روستایی، سازمان شهرداری‌ها و دهیاری‌های کشور، مهندسین مشاور آبادگران شهر و روستا.
- Bourdieu, P. (1988). The forms of capital, American journal of Sociology. vol 94. pp 240- 251.
- Gaoteri, H. (1986). Popular participation in development. Journal of theory and society. Vol 27. Pp 30- 3

DOI: 10.22034/41.180.126

[Downloaded from jhre.ir on 2026-10-13]
[DOI: DOI: 10.22034/41.180.126]